

La ciutat a la poesia catalana escrita per dones (1998-2023). Estat de la qüestió

The City in Catalan Poetry Written by Women (1998-2023). Status of the Issue

LAURA LÁZARO-GARCÍA

Universitat Rovira i Virgili
laura.lazaro@estudiants.urv.cat

Recepció: febrero de 2024. Aceptación: mayo de 2024

Resum: Aquest article revisa els estudis al voltant del fet urbà i la literatura, descobrint les desigualtats en el dret a la ciutat des d'un enfoc interdisciplinar. La bibliografia revisada evidencia que la relació entre la poesia i la ciutat ha estat àmpliament estudiada des de la mirada privilegiada de l'home, dins de l'ordre simbòlic del patriarcat. Alhora, la tendència en l'anàlisi de les temàtiques de la poesia femenina catalana dels darrers 25 anys se centra en l'estudi de les poètiques del cos i, per tant, no existeix un estudi exhaustiu sobre la representació de l'espai públic des de la perspectiva de les dones. Les següents pàgines són una reivindicació del poder de la poesia urbana femenina com a motor de canvi social i un cant a la inclusió de la mirada de les dones en la conceptualització de la ciutat del segle XXI a través de la poesia i des de l'enfoc dels estudis dels afectes.

Paraules clau: literatura contemporània - poesia - estudis sobre les dones - igualtat de gènere – espai urbà.

Abstract: The relation between poetry and the city has been studied through the privileged point of view of men, held by the patriarchal symbolic order. This article reviews the studies around the concept of urban space and related literature, discovering the inequalities in the right to the city from an interdisciplinary view, revalorising the feminine urban poetry as an engine motor of change towards a more egalitarian and fair society. The current trend of the themes of Catalan women's poetry in the last 25 years is focused on the study of the poetics of the body, so there is no comprehensive study that explains how public space is represented from the perspective of women. The following pages claim the power of urban feminine poetry as an engine motor of social

change and the relevance of the feminine view in the conceptualisation of the 21st century city through poetry and the affective studies.

Keywords: contemporary literature – poetry – women’s studies – gender equality – urban spaces.

I.- INTRODUCCIÓ

En plena quarta onada feminista, les dones han tornat als carrers per tal de visibilitzar les injustícies de l’ordre simbòlic patriarcal. Aquesta lluita es dona en l’era de les noves tecnologies i la comunicació, circumstància que ha fet que els lemes hagin estat mundialment coneguts i que hagin interpel·lat tota la població. Moviments com el *MeeToo* han significat una sacsejada a la societat patriarcal i han escenificat que el masclisme és un problema estructural i transversal.

La investigació d’aquest article es pot relacionar amb algunes de les proclames feministes d’aquesta quarta onada, com poden ser «quan torno a casa vull ser lliure no valenta» o «sola i “borratxa” vull arribar a casa». En ambdós casos ens trobem davant d’una nova reivindicació de les dones per poder ocupar l’espai públic de la mateixa manera que ho fan els homes.

Com explica Mary Nash, «*desde la Ilustración, la conceptualización de los derechos políticos y de ciudadanía se han fundamentado en la exclusión femenina*» (Nash 1995: 243). Aquesta exclusió, provenia d’un marc simbòlic i cultural en el que la dona estava subordinada a l’home i la vida pública era un àmbit de domini exclusivament masculí.

La reivindicació del dret de les dones a accedir a l’esfera pública va aparèixer amb el moviment sufragista, nascut als Estats Units a finals del 1840 i molt present a la Gran Bretanya a voltants del 1860. Aquest moviment va qüestionar els valors de gènere del moment «*así como la separación entre esfera privada (femenina) y la pública (masculina), lo cual resulta, en última instancia, revolucionario*» (Matilla 2018: 95).

El moviment sufragista va anar estenent-se de manera irregular per Europa i va agafar molta força a Catalunya en el context de la Segona República. La profunda transformació política i social va fer que es multipliquessin el nombre d’afiliades a partits d’esquerres i associacions feministes. D’aquesta manera es va aconseguir «*la progresiva inclusión de las mujeres en la vida pública*» a través de «*las múltiples prácticas asociativas femeninas y los espacios propios de la sociabilidad*» (Sanfeliu + Aguado 2021: 119). En aquest context, es van reformular en clau femenina conceptes de la cultura política com igualtat, llibertat, solidaritat o ciutadania (Aguado 2011).

Un altre canvi en el marc polític i cultural, com va ser l’establiment de la dictadura del General Franco a partir del 1939, va suposar un retrocés en l’accés a la vida pública per part de les dones i la seva sociabilitat; com diu Ferré, «la dictadura va anorrear els espais públics de les dones progressistes» (Ferré 2015:

258) ja que «potenciava l'estereotip femení d'àngel de la llar» (Ferré 2015: 265). No va ser fins a finals dels anys setanta que es va crear una nova xarxa de sociabilitat femenina a les principals ciutats catalanes, amb l'aparició de llibreries, bars i casals de dones (Ferré 2015). Amb la transició democràtica, les dones van aconseguir recuperar molts drets que la dictadura havia negat.

Tot i així, les reivindicacions de l'actual moviment feminista deixen palès que la divisió simbòlica de l'espai per qüestió de gènere és viscuda, encara, com una manca de llibertat per a les dones. Un clar exemple són les marxes nocturnes exploratòries que s'han realitzat darrerament a diversos municipis per tal de trobar solucions a la inseguretat femenina en l'àmbit urbà. Aquest article es pregunta si aquest condicionant es veu reflectit en els estudis sobre la poesia urbana catalana que les dones estan escrivint en l'actualitat.

Certament, la relació entre l'espai i la literatura ha estat extensament estudiada i ha esdevingut un tema especialment vigent a partir de les teories del «gir espacial». Aquest nou paradigma en els estudis culturals i socials està basat en les idees de Edward W. Soja o Frederic Jameson, entre d'altres autors que han seguit l'estela de Foucault (Mira-Navarro 2017: 38). Foucault va batejar els nostres temps com a «època de l'espai» en una conferència l'any 1967 (Tally 2019: 391) i, des de llavors, aquest gir espacial comença a regnar en els estudis culturals de la postmodernitat. Ens trobem en un moment, doncs, en que l'espai geogràfic és vist des d'una nova perspectiva, plena de simbolisme que cal desxifrar per entendre tota la complexitat de la societat que l'habita.

L'estudi de l'espai literari agafa una nova dimensió, ja que no és vist com un simple decorat o paisatge superficial, sinó que és entès com una nova capa de significat que pot donar profunditat a l'obra literària i que, alhora, pot informar sobre la societat en la que s'inscriu el text. El gir espacial ha estat aplicat a l'estudi de la poètica d'Estellés per part de Mira-Navarro (2017), que ha demostrat que aquesta base teòrica serveix per analitzar la dimensió simbòlica de l'espai en la literatura catalana.

Per tant, atenent a la importància del gir espacial en les humanitats, cal preguntar-se si la idea de ciutat que s'ha anat creant a partir de la poesia catalana ha tingut en compte la mirada de les dones. La hipòtesi que es planteja és que la presència femenina en els estudis sobre poesia urbana catalana és insuficient i poc representativa de la poesia que s'està escrivint.

En primer lloc, aquest article exposa la vigència i la interdisciplinarietat del tema de l'ocupació de l'espai públic per part de les dones, revisant la tendència dels estudis socials que tenen cada cop més en compte la perspectiva de gènere. En segon lloc, es pregunta com s'ha estudiat fins ara la relació entre l'espai i literatura, per demostrar que s'ha donat molta rellevància al punt de vista masculí. S'investiga la tendència en els estudis sobre la poesia femenina catalana actual per buscar la interpretació de la ciutat en l'obra de les poetes del darrer quart de segle. Finalment, es proposa fer aquest estudi a partir de les teories de l'anomenat gir afectiu.

La recerca bibliogràfica d'aquest article s'ha centrat en els darrers 25 anys (1998-2023) per tal de recollir els estudis més recents i alhora aprofitar les con-

clusions de final de segle. El 1998 és una data icònica per la literatura catalana feminista: ens situem en l'any en que va morir Maria-Mercè Marçal. El llegat de la poeta serà molt important per a les noves generacions, que portaran les temàtiques encetades per Marçal a noves perspectives. D'altra banda, el 1998 es va publicar *L'amor a Barcelona* de Marta Pessarrodona, autora que s'ha convertit en una altra referent i que presenta una obra poètica plena de referències al fet urbà. Finalment, el 1998 serà l'any de publicació del *Llibre dels homes* de Dolors Miquel on, amb un to nou i irreverent, es conceptualitza la ciutat amb versos com «El personatge de la ciutat fa feredat entre les masses» (Miquel 1998: 35).

A partir d'aquest moment, se segueixen un gran ventall de poemes urbans en la literatura catalana escrits per dones que han aportat la seva experiència com a caminants a les seves creacions literàries. Ens podem referir a Maria Cabrera, amb la seva *Ciutat cansada* (2017), que obre parlant de «la tristesa discreta dels balcons de Barcelona» (Cabrera 2017: 2). Per altra banda, Mireia Calafell a *Nosaltres, qui* (2020) explora una veu més reivindicativa envers el dret de les dones a la ciutat en uns poemes que parlen de sororitat i lluita. També podem remarcar la importància dels «escenaris d'extraradi» (Florit 2021: 119) presents en veus actuals com la de Juana Dolores Romero amb la seva particular *Bijuteria* (2022).

Aquestes obres són un exemple de com la poesia urbana catalana i femenina pot estar escrivint una nova tendència en la que s'eixampli l'àmbit íntim per donar lloc a les reivindicacions socials a través de l'experiència de les poetes en l'espai públic. Així, doncs, aquest estudi neix de la ferma convicció que la poesia urbana escrita per dones en els últims anys pot aportar noves reflexions al voltant de conceptes tan rellevants com el poder i la llibertat. Es tracta de conceptes bàsics en les relacions socials i que es perceben en la divisió simbòlica de l'espai públic així com en la lluita pel dret a la ciutat; conceptes que el gir espacial de les humanitats ha potenciat i que val la pena estudiar a través de la poesia, des d'una perspectiva interdisciplinària, transversal i de gènere.

II.- LA CIUTAT A LA POESIA: UNA MOSTRA DE LA DESIGUALTAT EN L'OCUPACIÓ DE L'ESPAI PÚBLIC

La relació entre la ciutat i la literatura ha estat extensament estudiada. Carreras i Moreno (2009) presenten el seu volum *Llegint pedres, escrivint ciutats* com «un altre llibre que tracta de literatura i ciutat» (Carreras i Moreno 2009: 9) donant a entendre l'àmplia bibliografia que existeix sobre el tema en qüestió. Tanmateix, el canvi continu de les societats actuals fa que aquests estudis sempre tinguin vigència, ja que la literatura pot anar narrant les noves formes que adopta la ciutat des de diferents punts de vista. En aquest apartat argumentarem perquè és important estudiar la relació entre la poesia i la ciutat des de la perspectiva de les dones.

Aquest estudi ens permet avançar en dues direccions: en primer lloc, per poder profunditzar en els estudis literaris a partir de la interdisciplinarietat dels àmbits culturals i socials, ja que l'anàlisi poètica s'enriqueix amb la reflexió

sobre una problemàtica social. En segon lloc, per recollir les reflexions socials i geo-espacials que podem extreure de la poesia urbana i que sociòlegs o geògrafs poden fer servir com a fonts qualitatives en els seus estudis. Aquest diàleg interdisciplinari pot ser d'una gran potència, que ens pot permetre actualitzar temes que tradicionalment s'han analitzat des del punt de vista del patriarcat, per tal d'avançar cap a una societat més crítica.

La interdisciplinarietat permet investigar quines poden ser les causes i els condicionants socials, polítics i culturals que fan que existeixin les desigualtats en l'ocupació de l'espai públic que trobem en els poemes urbans escrits per dones.

Segons Carreras i Moreno (2009) la literatura és una eina d'estudi de la realitat urbana més que escaient, ja que pot servir per explicar la complexitat dels problemes socials. Carreras (2013) afirma que «*los geógrafos humanistas buscan la comprensión de los problemas territoriales a través del uso de fuentes cualitativas diversas, entre las cuales, como se ha visto, destaca la literatura*» (Carreras 2013: 38). El coneixement d'un concepte geogràfic tan complex i canviant com és el de ciutat requereix de diferents punts de vista per tal de ser profund.

Els editors de *Llegint pedres, escrivint ciutats* destaquen la seva intenció de contraposar punts de vista diversos per tal de «definir el fenomen urbà a través de la literatura» (Carreras i Moreno 2009: 17). El recull que presenten inclou reflexions des de la geografia, l'antropologia, l'arquitectura i la filologia. Sergio Moreno, arriba a la conclusió que «la literatura és un mitjà útil per a l'estudi de la ciutat, de les relacions socials i dels canvis culturals que s'hi produeixen» (Moreno 2009: 35). Com ja hem comentat, la riquesa que aporta la interdisciplinarietat dels estudis culturals pot ser beneficiosa en tots els sentits i, per tant, la crítica literària pot nodrir-se dels estudis geogràfics per profunditzar en els aspectes socials i territorials de les obres analitzades.

Seguint aquesta premissa, existeixen múltiples treballs que defensen que la geografia i literatura poden treballar de la mà. En aquests estudis, la disciplina geogràfica accepta i valida les fonts literàries com a fonts legítimes d'on extreure informació. Com a mostra de la bibliografia més recent i tenint en compte la perspectiva de gènere, val la pena destacar un article que analitza dues novel·les escrites per dones per configurar la Barcelona de principis del segle xx (Edo i Cànoves 2020). En aquest tipus de treballs, la geografia beu de la literatura femenina per ampliar el seu àmbit de coneixement, donant un valor més enllà de l'artístic a les peces que analitza i conferint una percepció específica de l'espai des de la perspectiva de les dones.

Aquest article analitza una literatura que ens parla «d'un món femení reclòs en l'espai domèstic i el seu entorn més immediat» (Edo i Cànoves 2001: 94) fins que el 1930 Barcelona viu grans transformacions espacials que coincideixen amb la construcció d'un espai públic que ja no és exclusivament utilitzat pels homes. Tot i així, les dones l'arriben a ocupar de manera parcial i des de la inseguretat, sobretot «durant la nit en l'espai urbà» (Edo i Cànoves 2001: 94).

Queda clar que les autores recullen les fonts literàries de dones per buscar una nova perspectiva en l'estudi de la ciutat de principis de segle xx, que

visibilitza una altra manera de viure la ciutat, des del punt de vista subjectiu i emocional de les seves autores. Per tant, el lloc serà diferent depenent de qui l'experimenti i el converteixi en material literari. Tanmateix, els estudis que han investigat la ciutat a través de la literatura es basen sobretot en obres escrites per homes i, per tant, amaguen la percepció del grup social femení.

Així doncs, la literatura explica com la ciutat segrega els diferents grups socials que l'habiten, parlant d'una exclusió de l'espai públic que les dones han hagut d'anar superant. En aquest sentit, la geografia feminista s'ha dedicat a indagar com les dones han ocupat l'espai urbà. El treball de Maria Dolors García (2018) ofereix una perspectiva tant internacional com nacional sobre els estudis de gènere en la geografia. Pel que fa el fet urbà, destaca com a nivell català s'estan duent a terme accions a diferents ciutats per tal de rehabilitar espais amb una mirada integradora que superi la segregació i l'exclusió «socioespacial» (García 2018: 38).

Lluny de ser un factor superficial, aquesta idea d'exclusió de determinats grups socials té una connotació política i interseccional, que van recollir Miranne i Young en el seu *Gendering the city* (2000). Aquest volum és bàsic per entendre perquè la mirada femenina envers la ciutat és més inclusiva i crítica, com a grup exclòs, en comparació amb la perspectiva dominant (Miranne i Young 2000: 8). També cal remarcar la reflexió que fan sobre el concepte de frontera i la implicació política de l'anonimat a la ciutat. La poesia urbana escrita per dones pot ser analitzada des d'aquest punt de vista, en quant a expressió d'un grup social exclòs que ha de conquerir un espai que li ha estat vetat. D'altra banda, cal tenir en compte que dins d'aquest grup, moltes mirades de dones de classe treballadora o racialitzades continuen excloses per la impossibilitat d'accedir a l'escriptura poètica.

En tot cas, l'expressió poètica de les dones configura una nova veu, que parteix de la subjectivitat i de les emocions de qui conquereix un espai prohibit. En aquest nou paisatge entès com a constructe cultural (Maderuelo 2010), trobarem no tan sols allò que podem observar, ja que allò que no és veu, que és subjectiu, també en forma part. Per tant, el paisatge esdevé una interpretació d'un lloc, d'un territori concret, on els factors emocionals i culturals tenen molt a dir. Així doncs, «*hay un modo de ver o, si se quiere, de interpretar ciertos fenómenos culturales de una forma característica en cada una de las colectividades*» (Maderuelo 2010: 577). Per tant, la poesia, com a reflex del paisatge urbà, tindrà una representació singular des de la mirada femenina.

Un segle després de la publicació de les novel·les analitzades com a fonts per a l'estudi geogràfic de la ciutat per part d'Edo i Cànoves (2001), la seguretat en l'espai urbà que troben a faltar les seves protagonistes encara és un tema a resoldre. Per trobar una perspectiva internacional al tema podem recórrer al llibre de Ter Linden (2003) que presenta una profunda reflexió sobre el simbolisme de l'espai urbà en clau de gènere.

Si busquem referents en l'àmbit nacional podem destacar l'obra de Muxí (2018) que destaca per la revisió històrica que ofereix sobre el treball de les dones arquitectes que han estat invisibilitzades i que han partit de la seva experiència per intentar millorar les condicions de seguretat als espais urbans.

També volem destacar l'aparició de títols com el de Navas i Makhlof (2018), que fan un interessant treball d'anàlisi i actualització dels postulats de Lefebvre¹ sobre l'estudi del dret a la ciutat. Dins d'aquest compendi de textos que treballen el concepte d'apropiació de la ciutat des de la geografia i amb perspectiva de gènere, trobem un article anomenat «Fronteras de género y uso del espacio» (Provansal 2018). Aquest treball resulta revelador a l'hora de teoritzar la divisió de l'espai privat/públic en relació al gènere, que segons l'autora, confereix «*un sistema significante que estructura el pensamiento en grandes oposiciones simbólicas*» (Provansal 2018: 23). És en aquest món del simbolisme i les contraposicions en el que creiem que recórrer a la poesia urbana femenina pot donar noves interpretacions.

En aquest sentit, i sense deixar la reinterpretació de Lefebvre, Pérez i Gregorio (2020) analitzen des de l'etnografia els conflictes que poden aparèixer en l'espai urbà tenint en compte la perspectiva de gènere. Segons les autores, Lefebvre dona molta força a la idea de ciutat com a espai de lluita entre classes socials però oblida la perspectiva feminista. Concretament, les autores defensen les emocions quant a creadores d'estratègies i pràctiques de resistència i per tant es proposen «*politizar emociones*» (Pérez i Gregorio 2020: 4) per superar la mirada androcèntrica que ha tenyit la geografia i l'antropologia fins els últims anys. El seu article és molt ric en referències i lluny d'una visió pessimista, fa propostes per a que la dona pugui accedir a l'ús, la participació i el sentiment de pertinença de l'espai urbà. Aquests són els tres eixos que han de vertebrar el «*derecho a la ciudad, independientemente del género, sexualidad, etnia o clase social de los que habiten la ciudad*» (Pérez i Gregorio 2020: 14).

Sembla obvi que hi ha un interès creixent en les diferents disciplines humanístiques envers l'espai públic, dins el gir espacial dels estudis culturals (Mira-Navarro 2017). En aquest context, la literatura esdevé l'àmbit en el que la subjectivitat i el simbolisme de l'espai (Tally 2019) poden donar noves interpretacions de les lluites de poder que es viuen a la ciutat. La subjectivitat com a factor en l'estudi de l'espai fa que la poesia sigui un gènere idoni com a font per a la conceptualització de la ciutat, tenint en compte la seva diversitat i complexitat. Llorente defineix la poesia urbana com «la més ben dotada per capturar l'essència de les coses, per inscriure l'emoció en l'espai o remetre musicalment als sincopats ritmes de la vida urbana» (Llorente 2009: 120).

La poesia té la capacitat de representar allò que no es veu, de fer visibles les emocions i de dotar de nous significats la realitat, a través de metàfores, contraposicions i altres recursos que donen lloc a imatges de gran potència discursiva. La capacitat crítica de la poesia urbana envers la vida a la que la ciutat ens aboca (Llorente 2015) és la que ha de motivar l'estudi de la relació entre la poesia i la ciutat, des de la perspectiva de gènere i aprofitant la transversalitat dels estudis humanístics i culturals.

¹ Autor de l'obra *Espai i política. El dret de la ciutat* (1976), referència que no pot faltar si parlem d'espai urbà des del punt de vista de la sociologia degut a la seva gran influència i impacte en els estudis de les relacions urbanes.

III.- COM S'HA ESTUDIAT LA RELACIÓ ENTRE LA POESIA I LA CIUTAT?

En aquest apartat s'analitza la tendència en els estudis que han relacionat la ciutat amb la poesia, sobretot dels més recents, ja que ens enfrontem a un tema que s'ha estudiat àmpliament. Des del París de Baudelaire, passant per la Nova York de Lorca o la Barcelona de Ferrater, podem crear una llarga genealogia de poetes que han forjat la visió de la ciutat a través de la seva experiència entre la multitud. La percepció de la ciutat de les dones escriptores ha estat molt menys visible que les dels escriptors, com afirma Skoulding (2013).

a) La ciutat és dels poetes?

La relació de la poesia amb la ciutat és tan antiga com l'aparició mateixa de la ciutat (Llorente 2015). En el cas occidental, el creixement de les urbs a partir de la revolució industrial va venir de la mà del naixement d'un nou concepte poètic: el *flâneur*. Amb aquesta paraula es fa referència a la imatge del poeta que passeja sense rumb pels bulevards de les grans ciutats per inspirar-se. Aquesta idea del poeta que camina pot ser resumida com la «*imagen del ocio y del privilegio masculino*» (Elkin 2017: 8) ja que, com hem vist gràcies als estudis socials i culturals, les dones no han gaudit de la mateixa llibertat que els homes a l'hora d'ocupar l'espai públic i, per tant, poetitzar-lo.

Sílvia López (2005) dedica un capítol de la seva tesi doctoral al passeig urbà des de la vessant artística. L'autora parla de les estètiques urbanes que neixen amb Baudelaire, Benjamin, els surrealistes i els dadaistes. Un cop superades les avantguardes artístiques de principis de segle, la ciutat continua explorant-se a través de l'obra de poetes com poden ser Lorca, Hemingway, Borges, Alonso, entre d'altres. Seguint aquesta temàtica com una tendència important en la poesia, s'ha generat una llarga llista d'acadèmics que han estudiat la relació dels poetes amb les ciutats (Casacuberta 2012; Bocanera 2013; Ramírez 2019; Suárez 2022).

Si bé és cert que el context social i cultural del món modern i contemporani ha fet que existeixi més literatura urbana masculina que femenina, la ciutat també apareix a la literatura escrita per dones. Tot i que la recerca al voltant de la seva representació és escassa, cal destacar alguns exemples, com l'estudi sobre Sylvia Plath (Martín 2000) que segons l'autor, no era una poeta de ciutat. L'article exposa la marcada diferència en el to que Plath fa servir quan es refereix al paisatge natural en relació a l'urbà. Sembla evident que l'autora se sentia molt més còmoda al camp que a les grans ciutats. De fet, la ciutat només apareix en la novel·la *The Bell Jar* (1963) on Plath descriu Nova York com un espai hostil, on és impossible encaixar, on les persones es veuen petites al voltant d'una arquitectura que no està feta a escala humana.

Seguint aquesta línia de recerca de la representació de la ciutat en clau femenina, volem ressaltar l'article de Ramírez i Rojas (2022) sobre la poesia urbana del grup del 27. Aquest article inclou l'estudi de tres poemes dedicats a

la ciutat de dues dones poetes, Concha Méndez i Lucía Sánchez, escrits entre 1921 i 1930. Aquest article demostra que la preocupació de les dones poetes pel fet urbà no és nova i que la literatura femenina no ha estat ni té perquè estar sempre ubicada en l'àmbit domèstic i privat. A més, aquesta nova veu poètica dissident pot mostrar una nova perspectiva de la realitat, com en el cas de Concha Méndez, que exposa en el seu poema sobre Londres «*un elemento que, en general, se trata de ocultar en la modernidad: las zonas marginadas de los centros de poder*» (Ramírez i Rojas 2022: 15). Així doncs, cal continuar investigant per rellegir la història de la literatura i incorporar-hi aquelles veus femenines silenciades.

En coherència amb l'ordre simbòlic patriarcal que ha regnat la cultura occidental, la majoria d'estudis sobre la ciutat en la poesia parlen d'autors masculins. És d'especial interès l'estudi de la ciutat en l'obra de poetes com Ángel González i Luis García Montero (Medina 2015). En l'article s'explora com la ciutat esdevé l'espai on inscriure la temàtica amorosa. Aquest punt de vista relaciona allò més íntim amb l'espai públic, on l'experiència individual viscuda en soledat contrasta amb la idea de ciutadania que ocupa la ciutat. L'espai urbà apareix «*como reflejo de los estados anímicos del yo poético*» (Medina 2015: 20) aplicant a la ciutat una llarga tradició on els sentiments es veuen reflectits en el paisatge.

En l'àmbit de la literatura catalana, s'ha estudiat la presència i el simbolisme del fet urbà en l'obra poètica d'Estellés. La rellevància de la geografia i l'espai en la poesia de l'autor ha suscitat la curiositat de diferents investigadors (Oviedo 2018; Mira-Navarro 2017, 2021). Mira-Navarro aprofundeix en l'anàlisi de l'espai com a producte social marcat per les estructures de poder i relaciona el discurs poètic amb el discurs polític de l'autor, a través de la manera de poetitzar el seu territori i, més concretament, la ciutat de València.

Per tant, es confirma la concepció de l'espai poètic com a quelcom basat en la subjectivitat i, alhora, com a creador d'una identitat que pot ser col·lectiva (Piquer i Marqués 2022). La geocrítica es presenta, doncs, com a mètode d'anàlisi literari en el que es ressalta la importància del lloc que es representa en les obres literàries com a creador d'identitat.

La idea d'espai verbal com a punt de partida per a la construcció d'una cartografia literària catalana, en la qual conflueixen fets, temps i llocs, ens ajuda a establir una relació entre el context literari, la construcció emocional de la identitat dels autors (a partir de la topofrènia) i l'elaboració d'un espai verbal amb unes connotacions sovint comunes a un grup. (Piquer i Marqués 2022: 89)

En aquesta cita, els autors es refereixen al concepte de *topophrenia* (Tally 2018). Aquest concepte de Robert Tally es refereix a la relació subjectiva que es dona entre la persona i el lloc. L'autor emfatitza amb aquesta idea el sentit concret que el subjecte transfereix al lloc. Amb aquest concepte, s'amplia la idea d'espai, que ja no es refereix a un lloc concret, objectiu, sinó que s'hi afegeix la relació d'aquest lloc amb altres espais significatius, així com la relació entre el subjecte i el propi espai. Aquesta idea d'espai com a receptacle de l'emoció de

qui el viu ha estat molt estesa entre els treballs que analitzen la vessant espacial de la literatura.

Tanmateix, la major part d'obres que estudien aquesta relació (subjecte-espai) en la literatura, tracta d'obres que estan escrites per homes, deixant de banda la subjectivitat femenina o representant-la de manera gairebé anecdòtica. En el cas del treball de Piquer i Marqués (2022) es parla de la ciutat a la literatura de Moix, Benet i Jornet, Bonet, Cerdà, Pere Quart, entre d'altres. El punt de vista femení es relaciona sobretot amb l'àmbit natural, amb el cas d'Irene Solà i amb el món agrícola i rural de Maria Sánchez. Per a la creació de la identitat urbana catalana els autors parlen també de la poesia d'Estellés i la mirada de la dona es presenta a través de la narrativa de Montserrat Roig.

Aquesta tendència dels estudis espacials de la literatura de representar la ciutat des del punt de vista eminentment masculí, on la mirada femenina és anecdòtica i present a través de la narrativa, és una constant. En aquest sentit, també ha estat la tònica en la conceptualització del fet urbà a través de Barcelona, una ciutat que presenta un protagonisme literari àmpliament discutit (Carreras 2013).

Un exemple és l'obra de Parcerisas (2004), que crea una visió de Barcelona resseguint els poemes de diversos autors, començant per l'oda *A Barcelona* (1883) de Verdaguier i acabant amb el poema dedicat a la ciutat de Gabriel Ferrater escrit el 1971. L'autor repassa l'obra de Maragall, Salvat-Papasseit, Marià Manent, Pere Quart, entre d'altres. En la visió simbòlica de la ciutat, hi afegeix la perspectiva femenina a través de la narrativa d'Aurora Bertrana o Mercè Rodoreda, però certament no hi trobem al·lusió a cap obra poètica femenina.

El mateix passa al volum de les editores Casacuberta i Gustà (2010) on s'explora la construcció literària de Barcelona a través de la narrativa. Dels diferents autors estudiats, podem destacar Montserrat Roig i Mercè Rodoreda com a representants de la mirada femenina. En referència a aquest darrer cas, resulta especialment interessant la reflexió de Mercè Campillo sobre l'experiència emocional de l'espai en Mercè Rodoreda i la seva reflexió sobre els pensaments de l'Aloma així com les implicacions sociològiques que se'n poden extreure, relacionant l'espai públic amb la subjectivitat (Campillo 2010).

Seguint amb la representació de Barcelona a la poesia catalana, cal destacar l'article de Montserrat Roser (2016), que estudia la relació de Comadira amb el fet urbà, tot analitzant diversos poemes dedicats a la gran ciutat. L'autora ressalta poemes com *Un passeig pels bulevards ardents* (1973) i *Notes per a una oda sentimental a Barcelona* (1976) on exposa una ciutat fosca i grisa que resté a veure amb la modernitat que desprèn Londres en l'obra del mateix autor.

Buscant representacions més recents de Barcelona a través de la poesia, trobem la *Última oda a Barcelona* (Calvo i Valls 2008), que aborda «una nova estètica ruïnosa de la contemporaneïtat» (Picornell 2016: 163) on interessen aquells espais abandonats que queden fora de la xarxa productiva o comercial. La intenció dels poetes és separar la imatge projectada de la ciutat de la imatge real que pot copsar el caminant. Aquesta nova mirada és molt interessant i creua molts límits en aquest vagar pels «espais intersticials» (Picornell 2016: 163) de

Barcelona. Segons Picornell, aquesta oda no és un exercici on els poetes visiten els suburbis sinó una conceptualització de la ciutat des de les runes que han produït l'especulació financera i urbanística per imaginar alternatives.

En aquest mateix article, Picornell (2016) fa un compendi de les obres dedicades a la representació de Barcelona a la literatura i exposa que la gran majoria fan l'aproximació des de la narrativa. De les monografies dedicades a literatura i ciutat que comenta, en ressalta l'obra *La invenció de l'espai. Ciutat i viatge* (Bou 2013) que indaga en la teoria de la ciutat, l'urbanisme, la cartografia i la literatura per tal d'oferir una imatge de ciutat complexa, que sobrepassa els límits de Barcelona i on la visió de la dona queda altre cop present a través de la narrativa de Mercè Rodoreda.

La ciutat interrompuda (Guillamon 2001) és una altra obra de referència en quant a l'anàlisi del canvi que ha sofert la imatge de la ciutat en els darrers 25 anys, posant especial èmfasi en la Barcelona postolímpica. L'anàlisi es construeix a partir d'obres literàries de diferents gèneres però d'autoria majoritàriament masculina, amb noms com Quim Monzó, Biel Mesquida, Lluís Fernández, Enric Cassasses, Jordi Coca, Enric Vila-Matas, Manuel Vázquez Montalbán i Eduardo Mendoza, entre d'altres.

El que resulta més interessant d'aquest volum és com s'amplia la imatge de la ciutat a partir d'àmbits que complementen la literatura. Estan presents reflexions i exemples relacionats amb l'urbanisme, el disseny, el periodisme, la música o el còmic. Aquesta interdisciplinarietat fa de l'obra un gran referent a l'hora d'estudiar l'evolució de la imatge de Barcelona durant les darreres dècades del segle xx.

Tot i així, en aquesta conceptualització de la ciutat de Barcelona, també hi manca la mirada del grup exclòs, la petjada d'aquelles persones que han estat discriminades per raons de gènere, sexualitat, ètnia o religió i que també han contribuït al desenvolupament urbà. La invisibilitat de qui és diferent, d'aquell qui se surt de la norma, des del punt de vista interseccional, és política i respon a un context social determinat, com hem vist en l'apartat anterior.

Sembla, doncs, que, malgrat alguna excepció, els estudis que han relacionat la ciutat i la literatura des del punt de vista masculí són els més habituals, deixant la mirada femenina relegada a estudis escassos i centrats en el gènere narratiu. Així doncs, la poesia femenina encara té molt a dir sobre l'ocupació de l'espai públic, i és que la figura de les *flâneuses* a la poesia encara és, en ple segle XXI, combativa.

b) La reivindicació de les dones poetes i passejants.

Com ja hem apuntat a la introducció d'aquest article i com hem analitzat en l'apartat anterior, el problema de la seguretat de les dones en l'espai urbà encara està pendent de solucionar. La relació de la dona amb la ciutat no es pot igualar a la que gaudeix l'home. No en va, venim d'una tradició que ha anat forjant la idea de dona «honrada» com a contraposició a la dona «de carrer» des de temps antics.

A l'antiga Grècia les dones estaven excloses de la vida pública en la democràcia d'Atenes, que suposava igualtat de drets per a tots els ciutadans homes. Fins i tot la primera ciutat utòpica, *La República* de Plató, exclou dones i poetes, creant una doble exclusió per a les dones poetes (Skoulding 2013) que resulta reveladora a l'hora d'estudiar la interrelació entre la poesia, la dona i la ciutat.

En primer lloc, cal parar especial atenció a la perspectiva que proposa Solnit a la seva peculiar història del caminar, entenenent aquesta acció com la manera més comuna d'utilitzar l'espai públic (Solnit 2015). L'autora fa una extensa reflexió sobre la relació de les dones amb un espai que els ha estat vetat o limitat. Per tant, el fet de caminar i la llibertat seran conceptes que estan relacionats: «*la historia del caminar tanto rural como urbano es una historia de la libertad y de la definición del placer*» (Solnit 2015: 258).

Solnit compara els espais rurals i urbans, si bé és cert que les dones han tingut més facilitat per abordar literàriament l'espai natural. Aquest fet es deu a una tradició que ha relacionat la dona amb la natura des de les nimfes i deesses de la mitologia clàssica fins als passejos pels jardins de les dones de l'edat moderna, passant per la cosmologia medieval i renaixentista, que va explotar la idea de *hortus conclusus* (jardí tancat) com a espai propi de la Verge Maria.

Així doncs, la natura com a espai de feminitat és present en tota la història de l'art i la literatura. Al mateix temps, la ciutat i la ciutadania, entesa com a «*participación de la vida pública*» (Solnit 2015: 262), s'ha relacionat, per oposició, amb la masculinitat. Segons Solnit, la reclusió de les dones s'ha d'entendre com la negació del dret a la ciutat i a la política. Per tant, l'acció de caminar, entesa com una ocupació d'un espai prohibit, ha estat un acte de rebel·lió per part de les dones durant molt de temps. Així doncs, l'espai públic, lluny de ser neutral, és una qüestió feminista ja que «*una mujer todavía no puede pasear por la ciudad con la misma naturalidad que un hombre*» (Elkin 2017: 299).

La ciutat serà l'espai on allò personal es converteix en quelcom polític a partir de l'acció de caminar pels carrers. És en aquest moment que es crea una vinculació directa entre «*el microcosmos personal con el macrocosmos público*» (Solnit 2015: 262). Aquesta connexió, que ja hem comentat en relació a la narrativa de Rodoreda (Campillo 2010), permet entendre la societat que ens envolta. Per tant, quan és la dona qui fa de mediatra entre els dos mons (el món íntim i el món públic) neix una nova perspectiva més inclusiva, en tant que representant de les experiències del grup exclòs.

Per profunditzar en aquesta idea, cal ressaltar la proposta que fa Anna Maria Iglesia al seu llibre *La revolución de las flâneuses* (2019). Aquesta monografia recalca que l'aparició de la dona caminant per la ciutat és representada a la literatura del segle XIX com a objecte, mai com a subjecte. Això començarà a canviar durant el segle XX, quan les dones van començar a narrar la ciutat, com hem vist en el cas de les poetes de la generació del 27 (Ramírez i Rojas 2022) i les novel·les analitzades per Edo i Cànoves (2001).

Tot i així, Iglesia afirma que encara hi ha molt a recórrer en quant a llibertat de moviment de les dones i la visibilitat de la mirada femenina al relat urbà. Per això fa una crida a les dones a fer una reflexió crítica de l'ordre establert. Iglesia

reivindica la necessitat de les dones de sortir a l'espai públic i ocupar-lo com a propi, per esdevenir unes «*paseantes incómodas*» (Iglesia 2019:153) que creïn una nova visió de la ciutat a partir de les seves experiències, com a subjectes amb veu pròpia.

Un referent clàssic a l'hora de parlar d'aquest apoderament de les dones a la literatura és Virginia Woolf. Lluny de referir-nos a la cambra pròpia que va reivindicar l'autora, val la pena ressaltar el simbolisme de la sortida al carrer de la dona com «la conquesta de l'espai públic» a l'obra *Mrs. Dalloway* (Gregori 2020: 171). Gregori hi veu un acte subjectiu impregnat d'ideologia, ja que «la ciutat és l'espai de la lluita de poders, de desigualtats, de tensions, de classes» (Gregori 2020: 176).

Aquest simbolisme és el que la poesia urbana pot explorar des d'un punt de vista privilegiat, com ja hem comentat anteriorment. Ara manca saber si s'està fent recerca en aquesta direcció, si s'està aprofitant el poder de la poesia urbana que escriuen les dones que lluiten per superar l'ordre simbòlic patriarcal amb el seu caminar per la ciutat.

IV.- OPORTUNITATS D'ESTUDI DE LA POESIA URBANA FEMENINA DES DE L'ENFOC DE LES TEORIES DELS AFECTES

La literatura escrita per dones gaudeix d'un bon moment en la literatura catalana en quant a visibilitat i proliferació. La publicació d'antologies com la de Nadal (2021) o la de Massanet (2023) demostren que existeix un creixent interès per l'estudi de la literatura catalana des de la perspectiva de gènere. En el cas de l'obra de Nadal, es tracta d'un compendi de vint-i-una entrevistes literàries amb escriptores nascudes entre el 1904 i el 1990 i que l'autora defineix com a «baules» en el títol de la seva obra. Nadal exposa una tria personal d'autores amb les quals aborda diferents temes relacionats, sobretot, amb el fet d'escriure i els referents literaris. Es tracta d'una proposta que serveix com a aproximació a la literatura catalana contemporània i les seves autores amb l'objectiu de crear una genealogia femenina.

Pel que fa *Flamarades sortiran* (Massanet 2023) ens trobem davant d'una antologia més concreta i reivindicativa, que reuneix una mostra molt representativa de la poesia catalana feminista. Aquest volum, en lloc d'estructurar-se a partir de les autores, ho fa a través de 20 seccions temàtiques amb les quals s'abasten, segons Massanet, gairebé 150 anys de producció poètica feminista en català. Entre els àmbits temàtics hi trobem les proclames feministes, el patriarcat, les cures, els rols, la sororitat, les corporalitats, el desig, les maternitats, entre d'altres. Crida l'atenció que el fet urbà i la relació de la dona amb l'espai públic no formin part de la llista de temes proposats. La mateixa autora comenta que aquesta és «una cartografia des d'on començar» (Massanet 2023: 21) i anima a seguir investigant i explorant al voltant de la poesia catalana en clau feminista.

Si ens centrem en els temes que s'han abordat en l'estudi de la poesia catalana escrita per dones en els darrers 25 anys, trobem una àmplia representació

d'investigacions relacionades amb el cos i el desig. Els estudis dedicats a aquestes qüestions són molts i parlen de l'obra de diferents autores sobretot a partir de la poesia de Maria-Mercè Marçal (Julià 2007; Climent 2008; Marimont 2021). Meritxell Matas (2019) ha investigat profundament aquesta tendència i ressalta que aquesta preocupació pel cos i l'interès per la corporalitat o els tabús que porta implícits en el cas de les dones es veuen augmentats a partir de la publicació de *Poètiques del cos* (Calafell 2006).

Realment es pot parlar d'una «*eclosión de voces femeninas que coinciden en explorar el cuerpo como objeto poético*» (Cabrera 2019: 3). Segons Cabrera, aquesta pràctica ha esdevingut una forma de reivindicació, de superar el menyspreu històric envers el cos de dona i per extensió, envers tot allò femení.

Vista la importància que la crítica ha donat a aquestes «poètiques del cos» i a les temàtiques associades (la pell com a frontera, el desig, les maternitats, els cossos dissidents, etc.) es podria pensar que la poesia femenina actual no s'aproxima a altres esferes. Però aquesta idea és reduccionista i, per això, aquest article proposa abordar el tema de la ciutat com a àmbit a investigar. Certament, existeixen poetes urbanes catalanes que cal conèixer per saber com han conceptualitzat la ciutat.

Un possible corpus d'estudi podria estar format per l'obra de Marta Pessarrodona, autora de grans poemaris amb destacada presència del fet urbà, com per exemple el ja citat *L'amor a Barcelona* (1998). Segons Gregori, «la mirada de la Marta sobre aquestes ciutats no és la d'una turista o una *flâneuse*, embriagada i allunyada de l'entorn. Ella funda una ètica del passejant» (Nadal 2021:277).

Marta Pessarrodona ha estat una referent per a l'obra d'Àngels Gregori (Premi Cavall Verd 2024) que també incorpora la ciutat com a part important de la seva poesia, com es pot veure, sobretot, en els seus poemaris *New York, Nabokov & Bicicletes* (2010) i *Jazz* (2023). D'aquesta darrera obra, podem destacar el poema *Carta d'amor a la ciutat*, on Gregori afirma: «Nova York és tenir una escala d'incendis per fugir / i dipòsits d'aigua als terrats per si de cas» (Gregori 2023: 33). Per a la poeta, «Manhattan és la llibertat total» (Nadal 2021: 272) en tant que ciutat on els carrers són números i les persones, desconegudes.

Tanmateix, aquest sentiment de llibertat no és present en l'aproximació al fet urbà que han proposat altres poetes. Un altre poemari que podria incloure's en el corpus d'estudi podria ser la *Ciutat cansada* (2017) de Maria Cabrera, que presenta una ciutat trista i fosca a través dels seus versos. També caldria analitzar les pàgines de *Nosaltres, qui* (2020) de Mireia Calafell (Premi Carles Riba de poesia 2023), que dibuixen una ciutat presonera del turisme massiu i que, a més, no és un espai segur per a les dones, com veiem a *Bumerangs* (Calafell 2020: 33).

Bumerangs

Tornen sempre, les aranyes.

Tornen, són enormes i n'hi ha moltes.

Tornen amb els cossos peluts, les potes llargues.

Tornen i encara tenen gana. No han deixat mai, de tenir gana.

De tots els contes tornen si et toca creuar sola un parc de matinada.

Llegint Calafell, sembla que el privilegi de la figura del *flâneur*, que pot passejar per la ciutat sense sentir por, sense estar pendent dels perills, no és propi de les dones. Tot i així, la poeta obre una finestra a l'esperança en quant a l'ocupació de l'espai públic per part de les dones a *Sororitat zombie* (Calafell 2020: 63) i presenta l'amor com a refugi en aquesta ciutat hostil «que és feta per als altres» a *Oda a Barcelona* (Calafell 2020: 64).

Finalment, Pons (2021) cita poetes com Juana Dolores o Paula S. Piedad per parlar de la seva relació amb l'extraradi de Barcelona i amb una zona urbana tan fortament industrialitzada com pot ser el Baix Llobregat.

Amb aquesta primera aproximació a un corpus d'estudi de poesia urbana escrita per dones apareixen sentiments de tristesa, por, amor, entre d'altres. Aquests afectes que sorgeixen de la relació de les poetes amb l'espai públic poden ser un exemple de la potencialitat que Margalida Pons confereix a la poesia catalana contemporània per ser estudiada des de la vessant de les emocions (Pons 2021). Pons parla del nou gir afectiu dels estudis culturals i fa un estat de la qüestió molt acurat sobre les darreres passes en aquest sentit, tant en l'àmbit anglo-saxó com en el nostre context més proper.

Sota el terme gir afectiu, «*encontramos propuestas teóricas heterogéneas, de diferentes campos de conocimiento, que acuden a las emociones, los afectos y los sentimientos para repensar como es la constitución del cuerpo, las creaciones de la subjetividad y las relaciones sociales y de poder*» (Valdés 2024). Aquest nou gir trenca amb la tradició que havia relegat a la perifèria tot allò relacionat amb les emocions, vist com a quelcom propi del món femení i, per tant, íntim i privat.

A partir d'aquesta nova mirada, les emocions esdevenen un factor central dels estudis culturals i són vistes com un producte de la interrelació entre el subjecte i l'àmbit públic (Pons 2021). La interpretació de la poesia catalana actual i, més concretament, de la poesia urbana escrita per dones des de la teoria dels afectes pot donar-nos una nova perspectiva. Aquesta interpretació podrà incloure les vivències afectives de tots els habitants de l'espai urbà, superant dualismes i profunditzant en la «*dimensión transformadora*» (Pons, 2021: 144) de la poesia. Aquest enfocament, afavorirà la revisió conceptual de l'espai públic, vist com una barreja de veus en el qual el «*yo no es el centro del mundo sino una entidad paciente, que se deja afectar por el entorno*» (Pons 2021: 142).

Així doncs, la interpretació de la poesia catalana actual des dels afectes permet la lectura de «les interseccions entre el personal, el social i el polític» (Pons 2016: 25). Per aquest motiu, el gir afectiu pot ser una opció coherent a l'hora de concretar un marc conceptual i teòric que permeti aproximar-se a la poesia urbana escrita per dones, entesa com l'expressió dels afectes que emergeixen en aquesta intersecció entre el subjecte femení i l'espai públic del qual ha estat tradicionalment exclòs.

V.- CONCLUSIONS

Com s'ha vist fins al moment, la literatura urbana té una capacitat crítica que els estudis socials han sabut aprofitar per reinterpretar conceptes geogràfics a partir de la tendència de la interdisciplinarietat. D'altra banda, la ciutat a la literatura ha estat estudiada a partir de l'obra de diversos autors, donant lloc a mètodes com la geocrítica. I és que, darrerament, la crítica literària s'ha basat en el gir espacial de la nostra època, seguint les idees de Foucault, i ha potenciat la rellevància de l'espai en les obres. L'emergència de nous conceptes com la toponímia de Robert Tally (2018) i la multitud d'estudis sobre geografia literària o literatura espacial confirmen que ens trobem davant d'un àmbit mereixedor d'estudi. Per tant, cal detenir-se en l'estudi de la relació entre obra literària i espai, per tal de copsar la innegable comunió entre l'experiència subjectiva del lloc viscut i la seva representació en la literatura.

Després de la recerca realitzada al voltant de la conceptualització de l'espai urbà en la poètica catalana, la hipòtesi de la predominança de la mirada masculina es veu reafirmada. Aquest fet és un reflex de la profunda desigualtat en clau de gènere en l'ocupació de l'espai públic. La lluita de poders i la seva representació simbòlica a la ciutat ha estat analitzada des de diferents disciplines creant un diàleg molt potent. La reivindicació dels carrers urbans com a espais segurs per a les dones és un àmbit d'investigació que permet una gran transversalitat.

Pel que fa la recerca sobre la relació entre la ciutat i la poesia, la majoria d'estudis estan basats en l'obra escrita per homes i demostren que el tema és prou rellevant com per a parar-hi atenció, ja que existeix una àmplia bibliografia. La genealogia de *flâneurs* està molt treballada i l'evolució de la idea de ciutat moderna fins a la ciutat dels intersticis postmoderns s'ha analitzat profundament, des de la perspectiva masculina.

Els darrers estudis (Solnit 2015, Elkin 2017, Iglesia 2019, Gregori 2020) apunten cap a la idea del caminar femení com a fet subversiu. Les autores defensen que aquest caminar en llibertat, tan propi del *flâneur* de la modernitat, és bàsic per poder observar la realitat i relatar-la poèticament, des d'un punt de vista crític i subjectiu. S'ha exposat que les autores han aconseguit, durant el segle xx, superar l'àmbit domèstic al qual l'ordre simbòlic patriarcal les havia relegat, per passejar la ciutat i poetitzar-la de manera crítica (Iglesia 2019). Per tant, existeix creació literària femenina al voltant del tema de la ciutat i, a més, en alguns casos aquesta literatura s'ha validat com a font qualitativa per als estudis geogràfics com el d'Edo i Cànoves (2020). Tanmateix, la ciutat s'ha analitzat des de la literatura, com ja hem dit, bàsicament a partir de les obres escrites per homes i, quan s'ha prestat atenció a la mirada femenina, s'ha fet des de la narrativa, majoritàriament, i sense establir vincles, comparacions o una visió crítica.

Tot i que existeixen estudis sobre la representació de la ciutat en la poesia femenina (Martín 2000, Ramírez i Rojas 2022) no hi ha una conceptualització del fet urbà a la poesia catalana ni un reflex de la manera com ha anat evolucionant la idea de ciutat a través d'una genealogia de poetes dones, com sí que trobem en el cas masculí (Guillamon 2001, Parcercisas 2004, Bou 2013, Piquer i Marqués 2022).

Queda al descobert, doncs, la mancança en estudis sobre la representació de l'espai públic a la poesia escrita per dones. Manca un estudi sistemàtic i exhaustiu que aprofundeixi en la idea de ciutat que transpiren els poemes escrits per dones. Cal una recerca que validi la mirada de la dona com a subjecte crític, que poetitza la ciutat a través de les seves emocions per poder aportar coneixement a altres disciplines, eixamplant la mirada dels estudis culturals des de la perspectiva de gènere. D'aquesta manera, es potenciarà la capacitat de la poesia de transformar el món que ens envolta, recollint les idees de Margalida Pons (2021).

Queden molts dubtes a resoldre a l'hora de conceptualitzar un terme tan abstracte, complex i canviant com pot ser la ciutat i la seva representació literària. Com són les ciutats relatades per les dones de la nostra poesia? Quines dones tenen accés a l'expressió poètica de les seves emocions en l'espai públic? Quins recursos literaris o estilístics estan fent servir les nostres autores? La geocrítica pot servir com a eina per indagar en la construcció d'una identitat de gènere concreta en relació a la ciutat? Ha evolucionat la concepció de la ciutat a la poesia amb la quarta onada del feminisme? Es pot analitzar la poesia urbana catalana i femenina des de les teories del gir afectiu?

D'altra banda, cal mencionar que l'estudi sobre la representació de la ciutat a la poesia escrita per dones es pot ampliar a altres realitats, com les experiències de la ciutat del col·lectiu LGTBI+ o de les persones racialitzades, des de la perspectiva interseccional. La ciutat com a espai de lluita i subversió té moltes representacions poètiques que, de ben segur, ens poden donar una imatge rica i calidoscòpica de la nostra societat per tal de millorar-la a partir de l'art.

Sembla evident que a l'hora d'analitzar la poesia femenina catalana d'aquests darrers 25 anys, la recerca ha posat l'atenció en les temàtiques relacionades amb les poètiques del cos. Aquest acte d'escriure des del cos de dona per erigir-lo com a vàlid ha estat molt estudiat. Ara és el moment d'inscriure aquesta corporeïtat en l'àmbit públic i analitzar les diferents capes de significat que ens pot aportar la poesia.

Recapitulant, podem concloure que cal un anàlisi de l'expressió poètica urbana que superi l'experiència privilegiada de l'home per abraçar una visió més profunda de les lluites que es donen en la ciutat en clau de gènere. Cal, en definitiva, una recerca literària que erigeixi les *flâneuses* catalanes del segle XXI a partir de l'estudi de l'expressió poètica de les seves experiències i emocions a la ciutat.

BIBLIOGRAFIA

- Aguado, A. (2011) «Politización femenina y pensamiento igualitario en la cultura socialista durante la segunda República», Aguado, A. + Ortega, T. *Feminismos y antifeminismos. Culturas políticas e identidades de género en la España del siglo XX*. Ed. Universidad de Valencia, pp.145- 172.

- Bocanera, J. (2013) «Ciudad y poesía. El escenario y la palabra», *Revista Humanidades: Revista de la Escuela de Estudios Generales*, Vol. 3, 1, pp. 1-12. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4920524>
- Bou, E. (2013) *La invenció de l'espai. Ciutat i viatge*, València, Universitat de València.
- Cabrera, M. (2017) *La ciutat cansada*, Barcelona, Proa.
- Cabrera, M. (2019) «La sangre nunca es ajena. Apuntes dispersos sobre poesía catalana actual», *XXXV Encuentros de Escritores y Críticos en Verines. El estado de las poesías IV (2005-2019)*. www.cultura.gob.es/lectura/pdf/cabrera.pdf
- Calafell, M. (2020) *Nosaltres, qui*. Cornellà de Llobregat, La Breu Edicions.
- Campillo, M. (2010) «Mercè Rodoreda or the Emotional Experience of Space», Casacuberta M. + Gustà, M. (eds.) *Urban narratives. The Literary Construction of Barcelona*, Barcelona, Fundació Antoni Tàpies, pp. 165-190.
- Carreras, C + Moreno, S. (eds.) (2009) «Introducció», *Llegint pedres, escrivint ciutats. Unes visions literàries de la ciutat*, Lleida, Pagès Editors, pp. 9-21.
- Carreras, C. (2013) *La ciudad en la literatura. Un anàlisis geogràfic de la literatura urbana*, Lleida, Ed. Milenio.
- Casacuberta, M. (2012) «Sales, Calders, Tísner: tres escriptors, tres mirades, tres barcelones», *Barcelona metròpolis: revista d'informació i pensaments urbans*, 86, pp. 28-31. <https://dugi-doc.udg.edu/handle/10256/18313>
- Climent, L. (2008) *Maria-Mercè Marçal, cos i compromís*, Alacant / Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Edo P. + Cànoves G. (2001) «La Barcelona de principis del segle xx a partir de les fonts literàries de dones», *Revista de geografia*, UAB, pp. 89-98. <https://portalrecerca.uab.cat/ca/publicacions/la-barcelona-de-principis-del-segle-xx-a-partir-de-les-fonts-lite-2>
- Elkin, L. (2017) *Flâneuse: una paseante en París, Nueva York, Tokio, Venecia y Londres*, Barcelona, Malpasso Ediciones.
- Ferré, M. (2015) «Espais de sociabilitat femenina a la Catalunya contemporània: de la Segona República a la transició democràtica», Duch, M., Arnabat, R. + Ferré, X. (eds.) *Sociabilitats a la Catalunya contemporània. Temps i espais en conflicte*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 247- 280.
- Florit, J. (2021) «D'aquests lluentons, aquestes besllums», *Els Marges, Revista de Llengua i Literatura*, 123, pp. 118-129. <https://llectora.cat/2021/07/06/daquests-lluents-aquestes-besllums/>
- García, M. D. (2008) «¿Espacios asexuados o masculinidades y feminidades espaciales?: hacia una geografía del género», *SEMATA, Ciencias Sociales e Humanidades*, 20, pp. 25-51. <https://minerva.usc.es/xmlui/handle/10347/4519>

- Gregori, À. (2010) *New York, Nabokov & Bicicletes*. Edicions Bromera.
- Gregori, À. (2016) «La planificació i la realització d'una ruta poètica com a proposta de millora de l'educació literària i com a eina d'integració en l'entorn», *Ítaca Revista de filologia*, 7, pp. 41-47. https://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/69590/1/ITACA_07.pdf
- Gregori, À. (2020) «Tornar al lloc és rellegir», Julià, Ll. (coord.) *Feminismes, subjectes del nou mil·leni*, Edicions de la Revista de Catalunya, 6, pp. 169-177.
- Gregori, À. (2023) *Jazz*, Barcelona, Edicions Proa.
- Guillamon, J. (2001) *La ciutat interrompuda. De la contracultura a la Barcelona postolímpica*, Barcelona, Anagrama.
- Iglesia, A. M. (2019) *La revolución de las flâneuses*, Terrades, Wunderkammer.
- Julià, Ll. (2007) «Añoranzas y paraísos femeninos en la obra de Maria-Mercè Marçal», Segarra, M. (ed.), *Políticas del deseo. Literatura y cine*, Barcelona, Icaria, pp. 191-208.
- Llorente, M. (2009) «Ciutat, literatura i arquitectura. Sis moments de l'espai urbà traçats per la paraula literària», Carreras, C. + Moreno, S. (eds.) *Llegint pedres, escrivint ciutats. Unes visions literàries de la ciutat*, Lleida, Pagès Editors, pp. 117-157.
- Llorente, M. (2015) *La ciudad: huellas en el espacio habitado*, Barcelona, Acantilado.
- López, S. (2005) *Orientación y desorientación en la ciudad: la teoría de la deriva. Indagación en las metodologías de evaluación de la ciudad desde un enfoque estético-artístico*. [Tesis doctoral] Granada, Universidad de Granada. <https://digibug.ugr.es/handle/10481/823>
- Maderuelo, J. (2010) «El paisaje urbano», *Estudios Geográficos*, Vol. LXXI, 269, pp. 575-600. <https://doi.org/10.3989/estgeogr.201019>
- Marimont, M. (2021) «El desig lèsbic i el cos femení en la poesia de Maria-Mercè Marçal», Bellés, E., Marqués, P., Ojeda, J. + Ruiz, M. (eds.) *Teixir xarxa, fer camí: Aportacions presents al futur de la catalanística*. Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, pp. 245-263. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/libro?codigo=857442>
- Martín, A. M. (2000) «Los paisajes de Sylvia Plath: Ciudad versus naturaleza en "The Bell Jar"», *REDEN: revista española de estudios norteamericanos*, 19-20, pp. 51-66. <https://ebuah.uah.es/dspace/handle/10017/5049>
- Massanet, M. A. (ed.) (2023) *Flamarades sortiran. Antologia de poesia catalana feminista*, Barcelona, Godall edicions.
- Matas, M. (2019) «"El llenguatge ha posseït el cos". Cap a una antologia de les poetes catalanes del segle XXI», *Lectora*, 25, pp. 381-401. <https://doi.org/10.1344/Lectora2019.25.33>

- Matas, M. (2020) «“Brutor de tenir pell”: sexualitat, desig i gènere en les poetes de l'última dècada», *Catalan Review. International Journal of Catalan Culture*, Vol. 34, 1, pp. 59-79. <https://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/182378>
- Matas, M. (2021) «“Furtivament al marge”. Corporalitat i abjecció a les poètiques catalanes de la segona dècada del segle XXI», Bargalló, M. (coord.), *Recerca en Humanitats*, Tarragona, Publicacions Universitat Rovira i Virgili, pp. 91–104. <https://llibres.urv.cat/index.php/purv/catalog/book/467>
- Matas, M. (2022) «Visiones periféricas y ángulos muertos. La producción poética de los cuerpos a través de la mirada: Raquel Santanera, María Sevilla y Pol Guasch», *452°F. Revista De Teoría De La Literatura y Literatura Comparada*, 27, pp. 200–219. <https://doi.org/10.1344/452f.2022.27.11>
- Matilla, M. J. (2015) *Sufragismo y feminismo en Europa y América (1789-1948)*, Madrid, Editorial Síntesis.
- Miranne, K + Young, A. (2000) *Gendering the city. Women, boundaries and visions of urban life*, Maryland, Rowmand & Littlefield Publishers.
- Medina, C. (2015) «El espacio urbano y el proceso temporal como elementos determinantes del sentimiento amoroso en Ángel González y Luis García Montero», *Revista de Humanidades*, 24, pp. 11-44. <https://doi.org/10.5944/rdh.24.2015.15339>
- Miquel, D. (1998) *Llibre dels homes*, Barcelona, Edicions 62.
- Mira-Navarro, I. (2017) «El gir espacial en els estudis literaris catalans: una aplicació a Vicent Andrés Estellés», *Convergencia y transversalidad en humanidades. Actas de las VII jornadas de investigación de la facultad de filosofía y letras de la Universidad de Alicante*, pp. 37-42. <https://rua.ua.es/dspace/handle/10045/74169>
- Mira-Navarro, I. (2021) *La poètica dels espais en Vicent Andrés Estellés*, Alacant/ Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Muxí, Z. (2018) *Mujeres, casas y ciudades. Más allá del umbral*, Barcelona, Dpr-barcelona.
- Moreno, S. (2009) «Ciutat i literatura, entre l'humanisme i el marxisme», Carreras, C + Moreno, S. (eds.) *Llegint pedres, escrivint ciutats. Unes visions literàries de la ciutat*, Lleida, Pagès Editors, pp. 23-38.
- Nadal, M. (2021). *Baules. Vint-i-una escriptors i la seva literatura*, Barcelona, Comanegra.
- Nash, M. (1995) «Género y ciudadanía», *Ayer*, 20, pp. 241-258.
- Oviedo, J. (2018) «La ciutat de València en la poètica de Vicent Andrés Estellés», *Debats*, 132 (2), pp. 13-30. <https://revistadebats.net/article/view/1764>
- Parcerisas, F. (2004) «Escenaris de Barcelona: Pretextos de poesia», *Catalan Review*, Vol. XVIII, 1-2, pp. 107-119. <https://raco.cat/index.php/CatalanReview/article/view/310010>

- Pérez, P. + Gregorio, C. (2020) «El derecho a la Ciudad desde la etnografía feminista: politizar emociones y resistencias en el espacio urbano», *Revista Invi*, 35 (99), pp. 1-33. <https://revistainvi.uchile.cl/index.php/INVI/article/view/63278>
- Pessarodona, M. (2021) *Tot m'admira. Poesia completa (1965-2021)*, Barcelona, Viena Edicions.
- Picornell, M. (2016) «Espais intersticials en la representació de la Barcelona contemporània. Una lectura d'Última oda a Barcelona (2008) de Lluís Calvo i Jordi Valls», Gayà, E., Picornell, M. + Ruiz, M. (eds.) *Incidències, poesia catalana i esfera pública*, Venècia, Edizione Ca'Foscari, pp. 161-178. <https://edizionicafoscari.unive.it/media/pdf/books/978-88-6969-067-9/978-88-6969-067-9-ch-09.pdf>
- Piquer, A. + Marqués, J. (2022) «Espai i emocions en la literatura catalana contemporània», Quer, P. (ed.) *Teoria i Pràctica de les Geografies Literàries*, Vic, Eumo – UVIC, pp. 87-97.
- Pons, M. (2016) «Poetes emprenyats: possibilitats i reptes del gir afectiu en la interpretació de textos literaris», *Els Marges: revista de llengua i literatura*, 110, pp. 10-33. <https://raco.cat/index.php/Marges/article/view/329595>
- Pons, M. (2021) «Potencias afectivas de la poesía catalana contemporánea. Exposición y propuestas de un proyecto de investigación», *Theory now: Journal of literature, critique and thought*, Vol 4, 1, pp. 129-150. <https://doi.org/10.30827/tmj.v4i1.16216>
- Provansal, D. (2018) «Fronteras de género y uso del espacio», Navas, M. G. + Makhoulouf, M. (Coord.) *Apropiaciones de la ciudad: género y producción urbana: la reivindicación del derecho a la ciudad como práctica espacial*, Barcelona, Pol-len Edicions, pp. 11-25.
- Ramírez, A. (2019) «Estudio y análisis del espacio urbano en “Poemas puros. Poemillas de la Ciudad”, de Dámaso Alonso», *Castilla: Estudios de Literatura*, 10, pp. 323-355. <https://doi.org/10.24197/cel.10.2019.323-355>
- Ramírez, Á. + Rojas, G. (2022) «Del arrabal a la estepa. La Ciudad, la modernidad y la naturaleza en la poesía y narrativa del Grupo del 27», *Revista Estudios*, pp. 1-28. <https://doi.org/10.15517/re.v0i0.50281>
- Riba, C. (2019) «Poesía encarnada. Maria Cabrera, Mireia Calafell y Dolors Miquel», *Ínsula*, 871-872, pp. 28-33.
- Roser, M. (2016) «Capturing the moment. Identity and the political in Narcís Comadira's poems», Gayà, E., Picornell, M. + Ruiz, M. (eds.) *Incidències, poesia catalana i esfera pública*, Venècia, Edizione Ca'Foscari, pp. 141-160. <https://edizionicafoscari.unive.it/media/pdf/books/978-88-6969-067-9/978-88-6969-067-9-ch-08.pdf>
- Sanfeliu, L. + Aguado, A. (2021) «Sociabilidad y asociacionismo femenino como prácticas de ciudadanía (1931-1933)», *Historia Social*, 100, pp. 117-136.

- Skoulding, Z. (2013) «Introduction», *Contemporary Women's Poetry and Urban Space*, London, Palgrave Macmillan, pp. 1-18 https://doi.org/10.1057/9781137368041_1
- Solnit, R. (2015) *Wanderlust: Una historia del caminar*, Madrid, Capitán Swing.
- Suárez, T. (2022) «El flâneur y la multitud en la ciudad mundo de García Lorca», *Iztapalapa: Revista de Ciencias Sociales y Humanidades*, 93, pp. 307-328. <https://revistaiztapalapa.izt.uam.mx/index.php/izt/article/view/1744>
- Tally, R. T. (2018) *Topophrenia: Place, Narrative, and the Spatial Imagination*, Bloomington, Indiana University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv7r40df>
- Tally, R. T. (2019) «Spatial literary studies versus literary geography», *English Language and literature*, Vol. 65, 3, pp. 391-408. https://www.academia.edu/41661907/Spatial_Literary_Studies_versus_Literary_Geography
- Torras, M. (2008) «Els llavis del paper: el cos-text i el retraçament dels confins a la poesia catalana recent (Gemma Gorga i Mireia Calafell)», *Literatures*, 6, pp. 117-130. <https://traces.uab.cat/record/69791?ln=es>
- Terlinden, U. (ed.) (2003) *City and gender. International discourse on gender, urbanism and architecture*, Opladen, Leske+Budrich. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-322-97563-8>
- Valdés, A. (febrero, 2024). *Cos o ment? Emoció o raó? Un gir afectiu contra tot dualisme*. [Ponencia]. Curs “El gir afectiu” de l’Institut d’Humanitats de Barcelona, Espanya.